

АНАЛІЗ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В. С. Васянович, О. О. Кравченко

Анотація. Розглянуто фактори, які визначають стан фінансової безпеки в країні. Виділено основні причини виникнення зовнішніх загроз фінансовій безпеці. Проаналізовано стан фінансової безпеки в Україні. Показано, що з 2013 р. структура державного боргу є нераціональною, що призвело до значного підвищення рівня фінансової залежності країни від міжнародних фінансових інституцій. Визначено, що протягом останніх років відбувається зростання недовіри іноземних інвесторів, наслідком чого стало зменшення припливу прямих іноземних інвестицій. Проаналізовано динаміку інфляції та основні ризики її зростання. Показано вплив макроекономічної нестабільності на стан фінансової безпеки в країні.

Ключові слова: фінансова безпека, загроза, державний борг, інфляція, макроекономічна нестабільність.

Вступ. Фінансова безпека є однією з головних складових національної безпеки будь-якої країни. Рівень фінансової безпеки в державі має вплив не тільки на національну економіку в цілому, а й на окремі галузі, підприємства, населення. Незадовільний стан фінансової безпеки може призводити до підриву всієї системи життєзабезпечення держави і, як наслідок, до втрати її суверенітету. Це пов'язано з тим, що фінанси є одним з каналів проникнення, через який може здійснюватися зовнішній вплив не тільки на поточний політичний та соціально-економічний стан в країні, а й на перспективи її розвитку. Фульчері Б. Р. зазначав, що це є новими формами васалітету і колоніалізму [1]. Тому проблема забезпечення фінансової безпеки набуває особливої актуальності у сучасному світі.

Проблема забезпечення фінансової безпеки держави в сучасних умовах зараз привертає увагу багатьох дослідників як в Україні, так і за її межами. Необхідно відзначити праці провідних українських дослідників, а саме Ареф'євої О. В., Барановського О. І., Гейця В. М., Єрмошенка М. М., Кизима М. О., Клебанової Т. С., Сухорукова А. І., Черняка О. І. та ін. І хоча проблема забезпечення фінансової безпеки є достатньо глибоко дослідженою, зміна економічної ситуації як в країні, так і у світі обумовлює необхідність подальших досліджень в частині виявлення кризових явищ, що призводять до погіршення стану фінансової безпеки в Україні.

Основний розділ. Фінансова безпека є «...грунтовною складовою економічної безпеки держави, оскільки на фінансах базується будь-яка економіка, фінанси – кров економічної системи держави» [2]. Фінансова безпека передбачає такий стан економічної системи, при якому досягається збалансованість і стійкість до негативного впливу будь-яких загроз, здатність забезпечувати стійкий і ефективний розвиток, ґрунтуючись на власних фінансово-економічних інтересах. Суть фінансової безпеки полягає в тому, щоб не руйнувалися міжсистемні зв'язки у фінансовій сфері, а кожна з підсистем економіки існувала і розвивалася з урахуванням ефективності інших. Сприяти цьому, а відповідно і забезпечувати, повинні відповідні державні органи, які підтримують економіку і відповідно фінансову безпеку через систему правових, організаційних, політичних та інших заходів.

Виділяють такі фактори, що визначають стан фінансової безпеки в державі: (1) рівень фінансової незалежності, у тому числі розмір фінансової допомоги іноземних фінансових інституцій, а також обсяг іноземних інвестицій; (2) зміст державної внутрішньої та зовнішньої фінансово-кредитної політики; (3) рівень політичної стабільності в державі; (4) ступінь законодавчого забезпечення фінансової сфери [3].

Для того щоб забезпечити стабільний розвиток національної економіки, необхідна розвинена фінансова система. Стан фінансової системи, її здатність забезпечувати стійкість і зростання національної економіки суттєво впливають на економічну безпеку держави. Стійкість фінансової системи визначається рівнем дефіциту бюджету, стабільністю цін, нормалізацією фінансових потоків і розрахункових відносин, стійкістю банківської системи і національної валюти, зниженням зовнішнього і внутрішнього боргу

і дефіциту платіжного балансу, забезпеченням фінансових умов для активізації інвестиційної діяльності.

Серед основних національних інтересів країни в області фінансових відносин можна виділити такі: (1) підвищення ефективності фінансової системи як найважливішого регулятора ринкових відносин; (2) створення збалансованої правової основи, що забезпечує ефективне формування і функціонування фінансової системи, а також правоохоронного механізму щодо його захисту.

В сучасних умовах особливу роль відіграють зовнішні загрози фінансовій безпеці країни. Серед основних причин виникнення зовнішніх загроз фінансової безпеки слід виділити такі: (а) стрімкий розвиток процесу інтеграції та глобалізації економічних зв'язків, інтернаціоналізації світового господарства; (б) постійне збільшення величезної маси капіталів; (в) різноманіття фінансових інструментів і високий ступінь їх динамізму; (г) взаємопроникнення внутрішньої і зовнішньої політики держав, які все більше і більше залежать від світових фінансів; (д) надмірна залежність національних економік від іноземного короткострокового спекулятивного капіталу, що робить їх фінансові системи надзвичайно уразливими; (е) глобальне наростання нестійкості світової фінансової системи.

У той же час говорити про повну фінансову незалежність в умовах глобалізації не є правильним. Це можна пояснити тим, що зараз зростає ступінь інтеграції фінансових ринків, інтенсивність мобільності капіталу та його обігу тощо. Судакова О.М. зазначала, що «...у світі сформувалися грандіозні потоки «світових грошей», що не підпорядковуються ні національним урядам, ні будь-яким іншим політичним інституціям. Вони не утворилися як прояв потреб виробництва, торгівлі, інвестування чи споживання. Головним їх джерелом є переважно торгівля грішми» [4, с. 82].

На рівень фінансової безпеки найбільший вплив має макроекономічна стабільність/нестабільність в державі. У цьому сенсі приклад України є показовим. Проаналізуємо стан фінансової безпеки в Україні. Так, національна економіка сильно постраждала від подій Євромайдану, збройного конфлікту на Донбасі і анексії Криму. Економіка скоротилася на 6,6 % у 2014 р. і на 9,8% у 2015 р. [5]. З 2016 р. українська економіка демонструє ознаки стабілізації після багатьох років політичної та економічної напруженості. За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ) у 2019 р. в країні було зафіксовано зростання в 3 % ВВП, що трохи нижче показника 2018 р. (3,3 %), який як і раніше був обумовлений внутрішнім попитом, а споживання домашніх господарств становило майже 70 % ВВП.

Прогнози зростання ВВП на 2020 і 2021 рр. склали 3 % і 3,1 % (табл. 1), за умови що економіка не постраждає від нового внутрішнього і/або зовнішнього шоку. Однак ці сподівання можуть не здійснитися через зростання макроекономічної нестабільності, пов'язаної із пандемією коронавірусу COVID-19, торговою напруженістю і зміною умов і інтенсивності фінансових потоків. Так, наприклад, в Україні інвестиції (майже 20 % ВВП) фінансуються за рахунок іноземних фінансових інституцій.

Таблиця 1 – Основні макроекономічні показники за 2017–2021 рр. [6]

Показники	Роки				
	2017 (факт)	2018 (факт)	2019 (факт)	2020 (прогноз)	2021 (прогноз)
ВВП, млрд доларів США	112,13	130,9	150,4	161,9	172,3
ВВП в постійних цінах, % зростання	2,5	3,3	3,0	3,0	3,1
Сальдо державного управління, у % до ВВП	-2,3	-2,8	-2,7	-2,5	-2,3
Валовий державний борг, % до ВВП	71,6	60,2	57,0	54,3	51,8
Рівень інфляції, %	14,4	10,9	8,7	5,9	5,3
Поточний рахунок, млрд доларів США	-2,5	-4,5	-4,2	-5,7	-6,4
Поточний рахунок, % до ВВП	-2,2	-3,4	-2,8	-3,5	-3,7

Якщо подивитися на склад надходжень по поточних операціях, то зміна структури української економіки очевидна. Беручи до уваги, що на експорт промислової продукції у 2013 р. приходилося 41,1 % надходжень по поточних операціях, то в 2018 р. цей показник знизився до 31,4 %. Частка продовольчих товарів, головним чином зерна, виробленого в західній частині, збільшилася з 18,9 % до 25,1 % надходжень по поточних операціях. Частка надходжень від туризму знизилася з 5,6 % до 2,0% у 2018 р. Частка послуг інформаційно-комунікаційних послуг також збільшилася з 2,8 % у 2014 р. до 4,7 % у 2018 р. Частка транспортних послуг незначно знизилася з 9,3 % до 8,0 % [6].

Хоча надходження за поточними рахунками відновилися у порівнянні з рівнем, отриманим у 2016 р., вони все ще знаходяться нижче докризового рівня. З іншого боку, платежі по поточних операціях скорочувалися швидше, ніж надходження, що привело до меншого дефіциту, ніж до 2014 р. Це є позитивним фактором, оскільки значний дефіцит по поточних операціях був однією з основних слабкостей національної економіки України.

Зростання державного боргу, його структура також негативно впливає на фінансову безпеку України. З одного боку, практично всі країни залучають зовнішні позикові ресурси і мають зовнішні непогашені борги. У багатьох країнах склалася боргова економічна система, дефіцитна по внутрішнім інвестиціям і поточними платежами, систематично ліквідуючи дефіцит внутрішніх ресурсів залученням зарубіжних вкладень. Так, сьогодні значний державний борг мають такі високорозвинені країни як США, Японія, Канада, Німеччина, Великобританія. З іншого боку, державний борг і темпи його зростання сильно впливають на функціонування економіки. В цьому плані є дві небезпеки: можливість банкрутства нації і небезпека перекидання боргового тягаря на майбутні покоління. Як видно з табл. 2, у 2014 р. відбулося стрімке зростання державного боргу України на 88,4 % за рахунок збільшення як зовнішнього боргу на 103,9 %, так і внутрішнього на 72,1 %. Значне збільшення державного боргу відбувалося і у 2015 р. (на 42,9 %). Зменшення боргу відбулося лише у 2019 р. (загального боргу на 7,9 %, зовнішнього боргу на 17,0%). У 2019 р. сума погашення боргових зобов'язань уряду, НБУ, українських підприємств і банків склала 15,66 млрд. доларів, з них основна сума боргу – 11,95 млрд доларів, відсоткові платежі – 3,70 млрд доларів. Частка видатків з обслуговування державного боргу у видатках загального фонду державного бюджету за 2019 р. становила 14,4 %. За даними НБУ, в 2020 р. виплатити 15,87 млрд доларів, з яких понад 12 млрд доларів – основна сума боргу, а 3,78 млрд доларів – відсотки [6]. Такі значні виплати за державним боргом в умовах системної кризи в національній економіці є невиправданими. Це вкрай негативно впливає на стан фінансової безпеки в країні, підвищуючи її залежність від міжнародних фінансових інституцій.

Таблиця 2 – Державний та гарантований державою борг України з 2013 р. по 2019 р. [7]

	Загальний борг		Зовнішній борг		Внутрішній борг	
	всього, млн \$	річний приріст, %	всього, млн \$	річний приріст, %	всього, млн \$	річний приріст, %
На 31.12.2013	584114,1	–	300025,4	–	284088,7	–
На 31.12.2014	1100564,0	88,4	611697,1	103,9	488866,9	72,1
На 31.12.2015	1572180,2	42,9	1042719,6	70,5	529460,6	8,3
На 31.12.2016	1929758,7	22,7	1240028,7	18,9	689730,0	30,3
На 31.12.2017	2141674,4	11,0	1374995,5	10,9	766678,9	11,2
На 31.12.2018	2168627,1	1,3	1397217,8	1,6	771409,3	0,6
На 31.12.2019	1998275,4	-7,9	1159221,6	-17,0	839053,8	8,8

У методології МВФ, який щорічно розраховує обсяги прямих іноземних інвестицій на міжнародному рівні, вказується, що іноземні інвестиції можуть вважатися прямими іноземними інвестиціями в тому випадку, якщо вони мають на увазі придбання іноземним інвестором щонайменше 10% частки в статутному капіталі комерційної організації на території держави-реципієнта інвестицій і дозволяють інвестору (або його представнику)

надавати стратегічний вплив на підприємства, включаючи частковий або повний контроль над ними. На практиці, однак, в деяких країнах частка в 10% в статутному капіталі підприємства, що інвестується вважається недостатнім для встановлення ефективного контролю над управлінням або демонстрації довготривалої зацікавленості інвестора. Таким чином, прямі іноземні інвестиції в цілому повинні бути досить великими і довгостроковими для того, щоб дозволити іноземному інвестору встановити ефективний контроль над управлінням інвестованим підприємством і забезпечити його довгострокову зацікавленість в успішному функціонуванні та розвитку цього підприємства.

Як видно з табл. 3, протягом 2016–2018 рр. відбувалося зменшення припливу прямих іноземних інвестицій. Це свідчить про зростання негативних очікувань інвесторів щодо макроекономічної і політичної стабільності в державі і, як наслідок, про погіршення інвестиційного клімату в державі і збільшення інвестиційних ризиків.

Таблиця 3 – Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) за 2016-2018 рр. [8]

Показники	Роки		
	2016	2017	2018
Приплив ПІІ (млн. доларів США)	3284	2601	2355
Запас ПІІ (млн. доларів США)	42079	43250	43757
ПІІ всередину (в % від GFCF *)	20,4	–	–
Запас ПІІ (у % до ВВП)	51,9	–	–

* Валове нагромадження основного капіталу (GFCF) вимірює вартість капітальних вкладень в основні засоби, які здійснюються підприємствами, урядом і домашніми господарствами з метою отримання прибутків.

У 2019 р. спостерігалось зростання національної економіки. Обсяг інвестицій в основний капітал також зростає на фоні більш дешевих умов фінансування. Проте, відмова від програми реформ може поставити під загрозу отримання фінансової підтримки від МВФ.

Грошово-кредитна політика допомогла знизити інфляцію, яка досягла піку в 2015 р. (43,3 %), до 4,1 % в грудні 2019 р., тобто рівень наблизився до цільового показника центрального банку в 5 %. Споживчі ціни у 2019 р. також знизилися на відміну від 2018 р. [8]. Інфляція знизилася з 3,2 % у січні 2020 р. до 2,4 % у лютому, що є найнижчим показником порівняно з 2014 р. (рис. 1). НБУ очікує інфляцію у 2021 р. на рівні 5,0 %, що на 0,2 % нижче прогнозу минулого року. За прогнозами, у 2021 р. на кінець року інфляція знизиться до 5,0 %. Основними ризиками можливого зростання інфляції у майбутньому, як і раніше, залишаються нерозвиненість внутрішнього ринкового конкурентного середовища, високий ступінь монополізації ринку, слабка розвиненість торгової інфраструктури, 4) нестабільність ситуації на світових товарних ринках.

У лютому 2014 р. НБУ відмовився від фіксованого обмінного курсу і перейшов на режим гнучкого курсу. Ця міра послабила тиск на валютні резерви і дисбаланс рахунку поточних операцій. В результаті в грудні 2019 р. валові валютні резерви збільшилися і покрили 3,5 місяця імпорту, але вони є недостатніми для покриття поточного зовнішнього боргу [6].

Конфлікт на сході України, напружені відносини з Російською Федерацією продовжують завдавати шкоди економіці, яка залишається слабкою і залежить від міжнародної фінансової допомоги. Проте, були проведені реформи для стимулювання споживання домашніх господарств і консолідації державних фінансів і підвищення ефективності податково-бюджетної і грошово-кредитної політики. Впровадження гнучкого режиму обмінного курсу сприяло скороченню бюджетного дефіциту і дефіциту поточного рахунку. За оцінками МВФ, дефіцит бюджету складе 2,7 % у 2020 р. і продовжить скорочуватися у 2021 р.

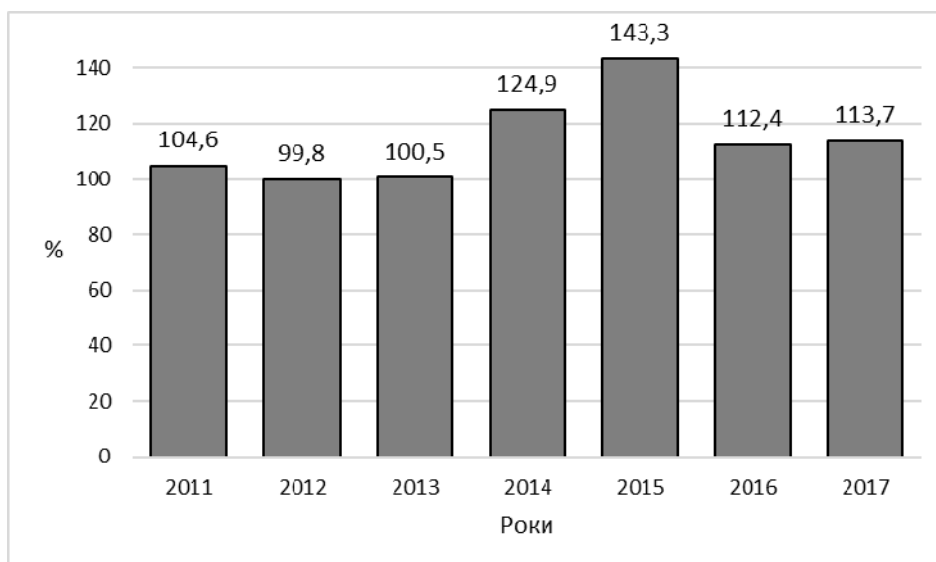

Рис. 1. Динаміка показників інфляції в Україні протягом 2000–2016 рр. [5]

Протягом 2019 р. економіка зростала самими повільними темпами. У бюджеті 2020 р. пріоритет віддавався оборони і безпеки (5,45 % ВВП), соціальному захисту, охороні здоров'я, освіті і розвитку інфраструктури (ремонт і будівництво доріг). Він передбачав подальшу приватизацію, мобілізацію інвестицій і вдосконалення правового регулювання ринків. Однак вже у січні 2020 р. у загальний фонд державного бюджету було недоотримано 13,8 млрд грн. [6], що стало наслідком суттєвих змін макроекономічних показників порівняно з прогнозними, затвердженими урядом у жовтні 2019 р. Тенденція недоотримання доходів буде продовжуватися щонайменше до кінця 2020 р., що не дозволить здійснювати суттєву підтримку вітчизняного бізнесу.

В цілому можна сказати, що до кінця 2019 р. ситуація в Україні була більш-менш стабільною. Відбувалося нехай не якісне, але зростання економіки. Однак протягом найближчих років буде відбуватися значне зниження економічної активності не тільки в Україні, а й у світі. Так, дані Композитного індексу відновлення глобальної економіки (розраховується Інститутом Брукінгса та газетою Financial Times) зараз відбувається обвал економічної активності, фінансових ринків і приватного сектора в цілому [10]. Швидке відновлення економік виглядає вкрай малоімовірним. Попит обвалюється, в промислових виробничих ланцюжках відбуваються масштабні збої. На відміну від кризи 2008–2009 рр., Який був спровокований дефіцитом ліквідності на фінансових ринках, криза Covid–19 створює проблеми з фундаментальною платоспроможністю компаній і галузей за межами фінансового сектора. У відповідності зі світовими тенденціями в квітні 2020 р Міжнародний валютний фонд (МВФ) погіршив прогноз ВВП України зі зростання в 3 % на зниження в 7,7 %, Світовий банк, раніше прогнозував зростання українського ВВП на 3,7 %, тепер говорить про падінні на 3,5 % при інфляції в 8,9 %.

Висновки. Посилення макроекономічної нестабільності вкрай негативно впливає на рівень фінансової безпеки як держави, так і окремих суб'єктів господарювання. Це проявляється у неможливості стабільного та ефективного їхнього функціонування та зменшенні потенціалу розвитку у майбутньому через розбалансування фінансових потоків, збільшення проблем, пов'язаних із фінансуванням поточної діяльності та залучення необхідних ресурсів. Тому держава зобов'язана створювати умови для стабільного фінансового стану господарських систем реального сектора економіки, в сфері фінансового ринку і міжнародних фінансів. Умови забезпечення фінансової безпеки держави для кожної сфери фінансово-кредитної системи різні, а можливості держави щодо здійснення управління в цілому є обмеженими. Тому формування ефективної системи фінансової безпеки має передбачати не тільки виявлення і систематизацію можливих ризиків, а й реалізацію обґрунтованого комплексу дій, спрямованих на забезпечення макроекономічної стабільності в країні.

Анотація. Рассмотрены факторы, определяющие состояние финансовой безопасности в стране. Выделены основные причины возникновения внешних угроз финансовой безопасности. Проанализировано состояние финансовой безопасности в Украине. Показано, что с 2013 г. структура государственного долга является нерациональной, что привело к значительному повышению уровня финансовой зависимости страны от международных финансовых институтов. Определено, что в течение последних лет отмечается рост недоверия иностранных инвесторов, следствием чего стало уменьшение притока прямых иностранных инвестиций. Проанализирована динамика инфляции и основные риски ее роста. Показано влияние макроэкономической нестабильности на состояние финансовой безопасности в стране.

Ключевые слова: финансовая безопасность, угроза, государственный долг, инфляция, макроэкономическая нестабильность.

Abstract. The factors determining the state of financial security in the country are considered. The main causes of external threats to financial security are highlighted. The state of financial security in Ukraine is analyzed. It has been shown that since 2013 the structure of public debt has been irrational, which has led to a significant increase in the level of the country's financial dependence on international financial institutions. It has been determined that in recent years there has been an increase in mistrust of foreign investors, which has resulted in a decrease in foreign direct investment inflows. The dynamics of inflation and the main risks of its growth are analyzed. The influence of macroeconomic instability on the state of financial security in the country is shown.

Key words: financial security, threat, public debt, inflation, macroeconomic instability.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фульчери Бруни Рочча. Геоэкономический фактор в финансовых отношениях с зарубежными странами. Москва: Геоэкономика, 1997. 207 с.
2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ: КНТЕУ, 2011. 309 с.
3. Кравчук Н. Я., Колісник О. Я., Мелих О. Ю. Фінансова безпека: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Вектор, 2010. 277 с.
4. Судакова О. М. Фінансова складова економічної безпеки підприємства. Схід. 2013. № 4. С. 78–88.
5. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Національний банк України. URL : <https://bank.gov.ua/statistic/macro-indicators>.
7. Фінансовий портал Мінфін. Державний борг України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>.
8. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). World Investment Report 2019. Special Economic Zones. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf.
9. Центр Разумкова. Хто і як інвестує в Україну. URL : <http://razumkov.org.ua/statti/khto-i-yak-investuie-v-ukrainu>.
10. Global economy already set for historic contraction. Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/9ac5eb8e-4167-4a54-9b39-dab48c29ac6c>.

УДК 331.108.2

АДАПТАЦІЯ ПРАЦІВНИКА НА ПІДПРИЄМСТВІ

М. О. Вронський, Г. В. Серєда

Анотація. У статті розглянуто питання адаптації нових працівників на підприємстві, проаналізовано підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до визначення сутності терміну «адаптація», виділено ключові аспекти адаптації робітника, а також визначено основні інструменти реалізації політики адаптації. Проведено анкетування на предмет особистого досвіду адаптації, в тому числі на першому робочому місці. Визначено основні проблеми, з якими стикаються працівники під час адаптаційного періоду, та сформульовано рекомендації для побудови ефективної системи адаптації на підприємстві.

Ключові слова: адаптація працівників, адаптація персоналу, управління персоналом, працівники, персонал

Управління адаптацією при залученні нових кадрів є важливим напрямком роботи підрозділу / працівника, що відповідає на підприємстві за організацію управління людськими ресурсами. Процес адаптації полягає в зміні власної поведінки працівника з метою пристосування до нових професійних, соціальних або економічних умов праці в організації.